

Kökény László – Hortay Olivér
*A hatósági ár bevezetésének gazdasági
hatásai a magyar társadalomra*

Bevezetés

A nemzetközi tudományos publikációk rámutatnak arra, hogy az energiaárak változása miatti lakossági energiafogyasztás-növekedés vagy -csökkenés közötti összefüggések megfigyeléséhez a lakosság árérzékenységi mutatóját érdemes elsősorban megvizsgálni. Az árrugalmassági mutatóból az látható, hogy egy bizonyos termék árának változása hogyan függ össze a termék keresletével.¹ Tökéletes árrugalmasság esetén, ha a termék ára öt százalékkal nő, akkor a rugalmas kereslet esetében ugyanilyen mértékű keresletcsökkenést várunk. Ha azonban ennél kisebb mértékű a kereslet visszaesése, vagy változatlan a kereslet az adott termék iránt, akkor árrugalmatlan hozzáállásról beszélhetünk. Jellemzően, ha olyan termékeket vagy szolgáltatást vizsgálunk, ahol nehéz a helyettesíthetőség, nincs alternatíva a fogyasztásuk során, illetve a létfenntartáshoz szükséges az adott termék vagy szolgáltatás fogyasztása, akkor a várakozások arra mutatnak, hogy a kereslet árrugalmatlan lesz. Matematikailag, ha az árrugalmassági együttható értéke 0 és -1 közötti, akkor beszélhetünk részben árrugalmatlan keresletről. A 0-s érték esetében teljesen rugalmatlan keresletről beszélünk, azaz a termék árának növekedése nem hat a kereslet csökkenésére.

Az elérhető nemzetközi kutatások (melyek Portugália,² Törökország,³ Ukrajna,⁴ Tajvan,⁵ Kanada⁶ és átlagosan fejlett országok⁷ lakossági min-

¹ Yang et al. 2018.

² Silva et al. 2018.

³ Halicioglu 2007.

⁴ Kozlova 2012.

⁵ Høltedahl–Joutz 2004.

⁶ Feehan 2018.

⁷ Zhu et al. 2018.

táinak példáján keresztül vizsgálták az árrugalmasság kérdéskörét) rövid (éven belül) és hosszú (2–4 éves) távon figyelték meg a lakosság árrugalmasságát a villamos energia és a földgáz fogyasztása terén, kvantitatív eszközökkel. Abban egyöntetű a vélemény, hogy a lakossági fogyasztás majdnem teljesen árrugalmatlan, különösen rövid távon, ahol a vizsgált publikációk átlagosan $-0,34$ -es árrugalmassági együtthatóról számoltak be (a városokban átlagosan $-0,05$ -ös értéket mértek). A fejlett országok esetében kicsit jobb az arány az átlaghoz képest, mert ott $-0,49$ az együttható átlagos értéke. Hosszabb távon már $-0,65$ -ös értéket mértek a lakossági megkérdezésekben. Ez azt jelenti, hogy egy nagyobb volumenű energiaár-változás egy éven túl már jelentős fogyasztásváltozást okozhat, különösen a fejlettebb országokban. Az együtthatók negatív értékei pedig azt mutatják, hogy az összefüggés fordítottan arányos, azaz a komolyabb áremelkedés fogyasztáscsökkentéshez, míg az árak megvágása a fogyasztás bővüléséhez vezethet, de nem ugyanolyan mértékben.

Látható az is, hogy az árérzékenység nem magyar specifikum. Továbbá egy 2012-ben készült szlovéniai kutatás – amely során 450 főt kérdeztek meg kvantitatív módszerrel – rámutat arra, hogy leginkább a háztartás bevételeivel és méretével van összefüggésben az, hogy kinek mekkora a hajlandósága a megemelkedett áramdíjak kifizetésére. Minél magasabb egy háztartás jövedelme, illetve minél alacsonyabb jövedelemmel rendelkezik, annál elutasítóbb a megemelkedett „rezsídíjak” kifizetésével szemben. Ez az attitűd tehát főként anyagi szempontok által vezérelt.⁸ Egy nemzetközi összehasonlításra alapuló kutatásban⁹ pedig bebizonyították, hogy 2010 után a magyarországi villamosenergia-szolgáltatók a rezsicsökkentési politika hatósági árszabályozása miatt fellépő profitvesztést nem hárították át a lakosságra. Ezzel szemben, amikor 2010 előtt liberalizált volt az energiapiac, különösen a 2008 és 2010 közötti időszakban, a szabadpiaci feltételeknek köszönhetően a piaci erővel rendelkező energiavállalatok kiemelkedően magas profitjukat a magyar háztartásokkal fizetették meg. Az ilyen jellegű ármaximalizálási beavatkozások egyre gyakoribbak az elmúlt évtizedben, és nem csak az európai piacon.¹⁰

A magyar kormány 2012-től rezsicsökkentési programba kezdett, amelynek keretében hatósági szabályozással mérsékelte a lakosság közüzemi díjait. Ez azt is okozta, hogy a mindenkori energiaválságok idején

⁸ Zorić–Hrovatin 2012.

⁹ Szőke et al. 2021.

¹⁰ Tsutsui 2012.

a magyar háztartások energiakiadásai semmit sem változtak. Jelen elemzésünkben megvizsgáltuk, hogy a rezsiköltségek alakulása hogyan befolyásolta közvetlenül a magyar háztartások kiadásait 2005 és 2021 között. A kormány 2013-tól bevezetett hatósági szabályozása érintette a villamosenergia-fogyasztás, a vezetékesgáz-fogyasztás, a propán-bután gázpalack cseredíja, a szemétszállítás, a vízfogyasztás, a csatornahasználat tételeinek árait. Ezeket a tételeket egységesen nevezhetjük rezsicsökkentett kiadásoknak is.

A háztartások fogyasztási adatait a Központi Statisztikai Hivatal Háztartási költségvetési és életkörülmény adatfelvétel (KSH HKÉF) adatbázisából vettük. A mindenkori árakhoz a KSH (Egyes termékek és szolgáltatások éves fogyasztói átlagára [1996–]) adatbázisát használtuk.

Jelen cikkben megvizsgáltuk, hogy a felsorolt tételek kiadásai hogyan alakultak 2005 és 2021 között, és ez milyen következménnyel járt a magyar háztartásokra. 2005 és 2012 között éves szinten átlagosan 10 százalékos volt a rezsitételek árnövekedése, így a hét év alatt majdnem a kétszeresére nőttek ezek az árak. A számítások legnagyobb tanulsága, hogy a rezsicsökkentésnek köszönhető megtakarítások mértéke 2021 év végére csaknem elérte az intézkedést megelőző időszak veszteségeit.

A kutatás módszertanának bemutatásával folytatódik a tanulmány. Ezt követően az eredményeket fogjuk négy részben áttekinteni. Az elsőben a magyar háztartások kiadásállományának alakulását, majd a másodikban a kiadásszerkezet változását mutatjuk be. A harmadik részben kitérünk az energiaszegénység helyzetének javulására, míg végül jövedelem és háztartásméret alapján fogunk még pár részletet bemutatni az intézkedés hatásaival kapcsolatosan. A tanulmányt az összegző, konkludáló fejezetünk zárja.

A kutatás módszertana

Elemzésünkben megvizsgáltuk, hogy a rezsiköltségek alakulása hogyan befolyásolta közvetlenül a magyar háztartások kiadásait 2005 és 2021 között. A háztartások kiadásainak vizsgálatát a KSH HKÉF adatfelvétele alapján végeztük (2005., 2009., 2012., 2014–2019. évi adatbázisok alapján). A rezsitételeket aszerint súlyoztuk, hogy egy magyar háztartásra mekkora arány jutna belőlük az országos fogyasztás súlyában. Így olykor még sokkal nagyobb is lehet a megtakarítás vagy a többletkiadás mértéke egyes tételek esetében, különösen ahol az árnövekedés vagy -csökkenés

dinamikusabb volt. Az elemzésben hat közüzemi díjtétellel (áram, gáz, víz, szemétszállítás, csatornahasználat és propán-bután gázpalack cseréje) számoltunk. A távhőkiadásokkal – a megfelelő adatok hiányában – nem foglalkoztunk kutatásunkban, így a többletköltség aránya és a megtakarítás mértéke még körülbelül 10-15 százalékkal nagyobb is lehet. A rezsitételek árai a KSH Egyes termékek és szolgáltatások éves fogyasztói átlagárai (1996–) című adatbázisából kerültek hivatkozásra.

Az aggregált kiadástöbbletekhez a 2005-ös év, míg a megtakarításokhoz a 2012-es év árait vettük a bázisnak, és évről évre azt számoltuk ki, hogy az adott év fogyasztásával mekkora lenne a kiadás, ha még mindig a 2012-es árak lennének, ahhoz képest, hogy az adott évben mennyi volt a rezsicsökkentett ár. Majd ebből a feltételezett kiadásból kivontuk a ténylegeset évről évre.

A fogyasztási adatokat a KSH HKÉF adatbázisából vettük. Itt annyi gondunk volt, hogy nélkülöztük a 2013-as, 2016-os, 2020-as és 2021-es fogyasztási adatsorokat. Így ezen időszakokra becsültünk hatványalapú trenddel a körülvevő évek fogyasztási átlaga szerint. A HKÉF adatbázis naplózásalapú, és egy háztartásra vetítve ad meg fogyasztási adatsorokat (évente átlagosan hatezer háztartás került a mintába), majd súlyozással kiszámolható az adott évi teljes lakossági fogyasztás a választott témakörben. Ezen túlmenően a távhőadatok híján egyáltalán nem tudtunk elemzést készíteni, így azt nem tartalmazzák az eredményeink, a szemétszállítást azonban igen.

Egy átlagos háztartás mérete évről évre változott ezen időszakban, de körülbelül 2,3 főből állt. A háztartások száma a 2012-es 3,9 millióról 4,1 millióra nőtt 2019-re. Ezt a tendenciát is figyelembe vettük a 2021-es becsléshez, illetve a végső elemzéshez. Végül ez alapján becsültünk 2021-re is jövedelmi adatokat.¹¹

Számításaink szerint eredményeinkben maximum 10-15 százalékos eltérés lehet a valóságostól, azaz, ha ténylegesen megfigyelhető lett volna a lakosság fogyasztása. Ebből 3–5 százalék a mintavételből adódik, 6–9 százalék a becslésekből a hiányzó adatokra vonatkozóan. Számításaink szerint a távhő beszámításán további 10 százalékos megtakarításnövekedés lehetne, míg a szemétszállítás körülbelül 2 százalékot tesz ki. Így például 2013. január 1-je óta a 2021. év végéig a magyar háztartásoknál megmaradt körülbelül 2600 milliárd forint megtakarítás esetében a konfidencia-intervallum 2100 és 2900 milliárd forint között lehet.

¹¹ KSH 2021.

A háztartások kiadásállományának alakulása a rezsitételek tükrében (2005–2021)

A rezsicsökkentési program bevezetését megelőzően a magyar családoknak folyamatos és jelentős áremelésekkel kellett szembesülniük. A közüzemi díjak növekedése 2005 és 2012 között egy háztartásnak átlagosan havi 9 ezer, összesen 768 ezer forint többletköltséget okozott, azaz a családokat ért kár országos szinten meghaladta a 3000 milliárd forintot. Ráadásul a kedvezőtlen tendenciát a különböző szociális támogatások láthatóan nem voltak képesek differenciáltan enyhíteni, így a legszegényebb családoknak nagymértékű (átlagosan 646 ezer forintos) többletköltséget kellett elszenvedniük (a legtehetősebb háztartások többletköltsége 853 ezer forint volt), ami kiadásarányosan még nagyobb terhet is jelentett a számukra.

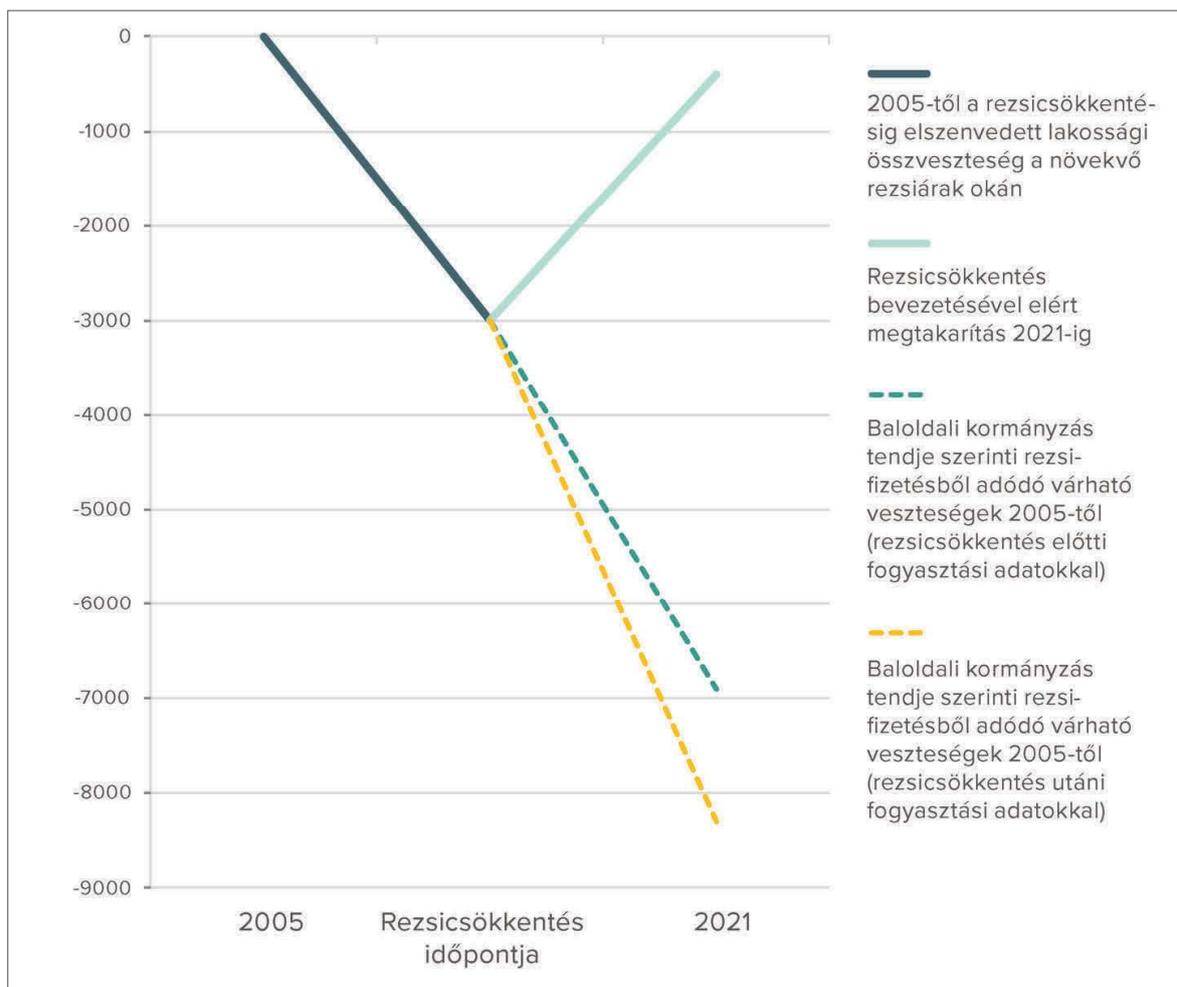
A 2013-as rezsicsökkentési program bevezetésével a második Orbán-kormány megállította, majd fokozatosan lecsökkentette a hat tétel díjait, amelyek mértéke azóta sem változott.¹² Az intézkedésnek köszönhetően – a program bevezetése előtti árszinthez viszonyítva – egy átlagos magyar család a 2021-es év végéig összesen 627 ezer forintot (ami egy átlagos éves kiadás 30 százaléka), azaz havonta átlagosan 6 ezer forintot takarított meg, ami országos szinten mintegy 2600 milliárd forintos megtakarítást jelentett. Az egységes tarifák a legszegényebb háztartásokban is jelentős mértékű (átlagosan 460 ezer forintos) költségcsökkenést eredményeztek, ami ráadásul kiadásarányosan jóval nagyobb segítséget jelentett az alacsony jövedelműek számára, amiről a későbbiekben értekezünk bővebben. A legtehetősebb családok esetében ez 722 ezer forint mértékű megtakarítást jelent.

Kiszámoltuk, hogy ha a Gyurcsány-, majd Bajnai-kormány maradt volna 2010 után is kormányon, és nem lett volna rezsicsökkentés, és minden paraméterre statisztikailag ráfektetjük az akkori trendeket, akkor az mekkora többletköltséget jelentett volna a háztartások számára. Ez alapján nagyságrendileg még további 3900 milliárd forintot vett volna ki a magyar háztartásokból, ami egy átlagos háztartás esetében hozzávetőleg 1 millió forint többletkiadás megfizetését jelentette volna a 2013 és 2021 közötti időszakban. Ehelyett azonban a második, a harmadik és a negyedik Orbán-kormány szinte teljes egészében visszaadta azt a rezsicsökkentéssel – bővülő fogyasztás mellett –, amit előtte a Gyurcsány-, majd a Bajnai-kormány – csökkenő fogyasztás mellett, növekvő árakkal – elvett. Ha a Gyurcsány-, majd a Bajnai-kormány maradt volna tovább,

¹² A kéziratot 2022 nyarán zártuk le.

akkor 2021-re minimum 6900 milliárd forint kiadástöbbletet, de a rezsicsökkentés utáni fogyasztási adatokkal 8300 milliárd forint veszteséget okoztak volna a magyar háztartásoknak. Számításaink szerint ez 2013-tól évente a magyar GDP 2,5 százalékos csökkenését eredményezte volna.

1. ábra: Rezsitételek becsült kiadástöbblete és megtakarítása a magyar háztartásokra vonatkozóan (Mrd Ft-ban)¹³

A magyar háztartások kiadáсарányának alakulása

A 2005 és 2012 közötti időszakban a rezsicsökkentett kiadások a folyamatos áremelkedés miatt a 2005-ös bázisév 10 százalékaról 2012-ig (a rezsicsökkentés bevezetéséig) fokozatosan 14 százalékra nőttek egy

¹³ A tanulmányban szereplő ábrák forrása: saját elemzés a KSH HKÉF adatbázisa alapján.

átlagos háztartás éves költéseinek arányában, ami 40 százalékos emelkedést jelentett. A legszegényebb decilisben, ahol 10 százalékpontos eltérés is lehet a két időszak kiadásarányai között, ez már körülbelül 100 százalékos növekedést jelentett. Ez az eredmény abban a perspektívában még drasztikusabb, hogy az emberek átlagosan 15 százalékkal kisebb mennyiséget fogyasztottak a hat rezsitételből 2012-re 2005-höz képest. Ez éves szinten 2 százalékos fogyasztás-visszafogást jelentett 2005-től. Egyedül csak a villamosenergia-fogyasztás nőtt közel 4 százalékkal 2012-ig. Leginkább a vezetékesgáz-fogyasztás (33 százalék) és a vízfogyasztás (33 százalék) csökkent a hét év alatt.

Az eredmény rámutat arra a problémára, hogy a kiadásarány úgy nőtt majdnem a másfélszeresére, hogy közben a fogyasztás átlagosan egyhatodnyival csökkent. Ha a 2005-ös fogyasztási mennyiségek maradtak volna 2012-ig (éves szinten átlagosan 10 százalékos volt az árnövekedés 2012-ig), akkor a rezsitételek költségének aránya évente 16-20 százalék körüli lett volna egy háztartás éves összes kiadását tekintve a mért, 2012. évi 14 százalékkal szemben. Eközben az éves kiadások a 2005-ös 2,7 millió forintról 3,3 millió forintra növekedtek 2012-re, ami évi 20 százalékos növekedést jelent. Azonban a következőkben látni fogjuk, hogy ezt a növekedést döntően a rezsiköltségek folyamatos növekedése jelentette. Így 2012-ig az emberek fokozatosan kevesebbet költöttek ruházati termékekre, illetve ugyanakkora arányban, de kevesebbet költöttek egészségügyre, oktatásra és élelmiszerre, mint 2005-ben. Csökkentek az egyéb kiadások is, valamint a közlekedésre fordított költségek is, a dráguló rezsitételek miatt.

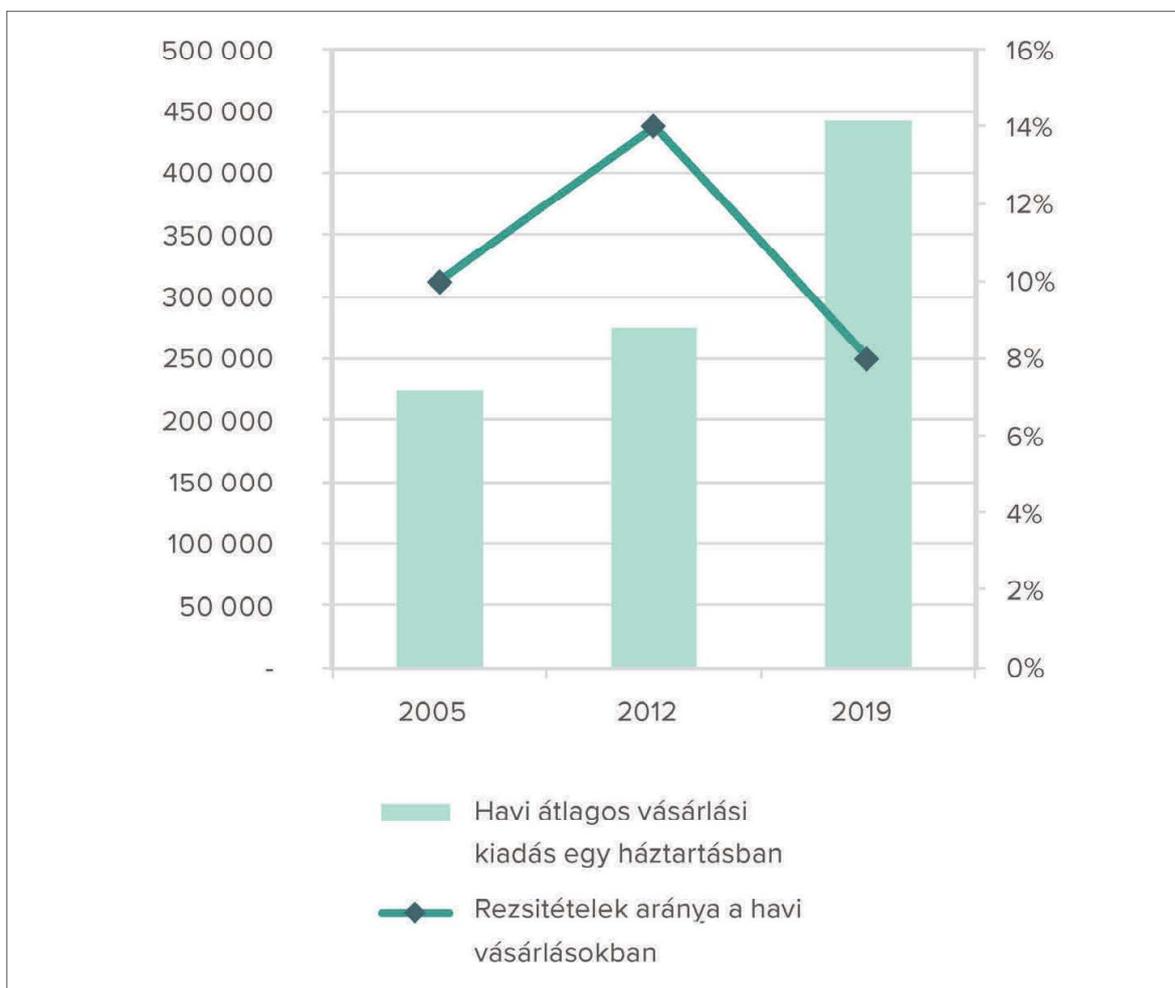
A rezsicsökkentés előtti időszakban tapasztalt áremelkedés visszafogta a családok életszínvonal-javulásának lehetőségét. Hiába tette lehetővé a jövedelmek növekedése (elsősorban az infláció okán) a háztartásoknak, hogy havi átlagos kiadásaikat 20 százalékkal (225 ezer forintról 275 ezer forintra) emeljék 2005 és 2012 között, a növekmény jelentős részét elvitték az egyre dráguló közüzemi díjak. Míg egy átlagos háztartás 2005-ben kiadásainak 10 százalékát fordította a fenti hat tételre, az arány 2012-re 14 százalékra növekedett, így az nem volt képes érdemben növelni a közlekedésre, ruházkodásra, élelmiszerre vagy oktatásra fordított összegek arányát saját fogyasztási szerkezetében. Ezzel szemben a rezsicsökkentési programnak köszönhetően a közművekre fordított kiadások aránya csaknem felére, 14 százalékról 8 százalékra csökkent 2012-ről és 2019-re. A vizsgált időszakban tapasztalt jelentős jövedelemnövekedés a háztartási kiadások nagyobb mértékű, 60 százalékos (havi 275 ezer forintról 411 ezer

forintra történő) emelkedését tette lehetővé, de az átlagos rezsiköltségek még így is csökkentek (havi 38 500 forintról 35 280 forintra). A háztartások így mind arányaiban, mind nominális értelemben jelentősen növelhették oktatási, egészségügyi, közlekedési vagy szórakozási célú kiadásukat.

A magyar háztartások a vezetékesgáz- és a vízfogyasztáson próbáltak a legtöbbet spórolni 2005 és 2012 között (33 százalékkal fogyasztottak kevesebbet az emberek 2012-ben, mint 2005-ben), mellette a többi rezsitéletet is drasztikusan visszafogták. Azonban így sem tudták az árak emelkedésével azonos mértékben visszafogni a fogyasztásokat. Az előbb bemutatott 20 százalékos háztartási kiadásnövekedést teljes egészében a rezsitételek árának növekedése vitte el. Így az emberek nemhogy többet nem tudtak költeni ezekben az években, de a meglévő kiadásuk terhére kellett kifizetniük a rezsiszámlákat is, már ha tudták.

2019-re az előző időszak tendencia teljesen megváltozott. Ekkorra több mint 2 millió forinttal, 5,3 millió forintra nőtt egy háztartás éves kiadása átlagosan, 2013-tól. Miközben a háztartások vásárlási költségei 60 százalékkal bővültek, ami havi szinten 441 ezer forint kiadást jelent, addig a rezsitételek aránya majdnem a felére, 8 százalékra esett vissza a rezsicsökkentés előtti időszakhoz képest. Így egy háztartás havonta csupán 35 ezer forintot költött rezsire, ami a hatalmas árcsökkentés mellett fogyasztásbővülést is jelentett az energiavásárlásokat tekintve. Ez annak fényében még nagyobb csökkenés, hogy átlagosan a rezsitételek súlyozott fogyasztása egy háztartásra vetítve 20 százalékkal nőtt hét év alatt, ami évente 3 százalékos bővülést jelentett. Leginkább a vezetékesgáz-fogyasztás (39 százalékkal) a villamosenergia-fogyasztás (26 százalék) és a vízfogyasztás (24 százalék) bővült. Így összességében, a fogyasztásnövekedéssel korrigálva, a rezsicsökkentés 54 százalékos kiadáscsökkentést eredményezett a rezsitételeken az összes kiadástételhez viszonyítva. Ennek köszönhetően havonta több jut élelmiszerekre és alkoholmentes italokra (havi 88 ezer forint), egészségügyi vásárlásokra (havi 18 ezer forint), háztartásvitelre (havi 44 ezer forint), oktatási szolgáltatásokra (havi 13 ezer forint), ruházati termékekre (havi 22 ezer forint), kultúrára és szórakozásra (havi 40 ezer forint) és turisztikai szolgáltatások fogyasztására is (havi 35 ezer forint a korábbi 16 ezer helyett), minden más mellett. Közben 8 százalékra csökkent a rezsicsökkentett tételek aránya a teljes kiadásszerkezetben, azaz a felére esett vissza a korábbi súlyához képest.

2. ábra: Havi átlagos vásárlások összege és a rezsitételek aránya a vásárlásokban

Mindezen eredményeknek köszönhetően a magyar háztartások többet költhettek egészségügyi szolgáltatásokra, oktatásra, lakberendezésre, és olyan jóléti területeken is nőtt a kiadásarány (tehát az átlagoshoz képest még jobban költöttek), mint a vendéglátás és szálláshely-szolgáltatás, a kultúra (pár tized százalékkal) és az egyéb termékek és szolgáltatások területe (biztosítások, gyermekgondozási szolgáltatások, fodrászat, elektromos termékek, ékszerek, kozmetikai cikkek). Tehát az emberek úgy tudtak a rezsiköltségeken több mint 50 százalékot spórolni, hogy többet fogyaszthattak az egyes rezsitételekből, mert nem kellett a minőségi életkörülményekhez képest visszafogniuk a vízfogyasztásukat, visszatérhettek a vezetékesszűrésre a szilárd tüzelőanyag használatáról. Közben többet és nagyobb arányban költhettek az egyéb szükséges kiadásokra és a jóléti szolgáltatásokra is.

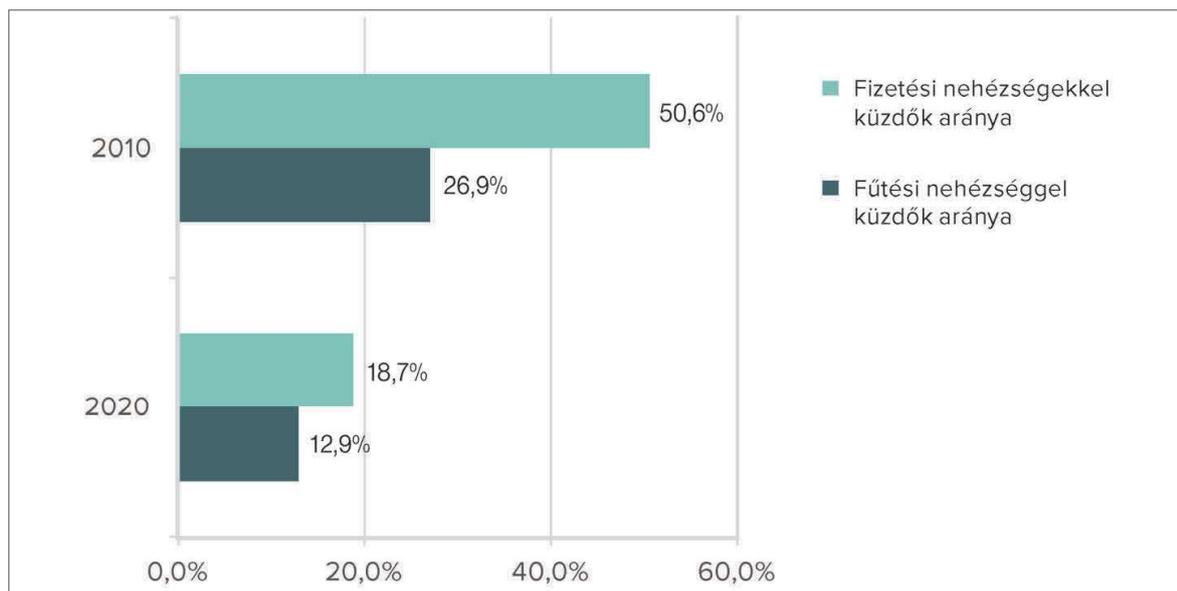
A közüzemi számlák befizetésének alakulása – az energiaszegénység fokozatos felszámolása

A rezsicsökkentés előtti időszakban nőtt azok aránya, akiknél előfordult, hogy megkéstek a közüzemi számlák befizetésével. Országosan dinamikusan nőtt az energiaszegények aránya, akik anyagi okokból nem tudták kifizetni a megnövekvő rezsidijakat, még úgy sem, hogy csökkentették az energiafogyasztásukat is. A magyar háztartások a különböző kiadásaiik visszafogása ellenére sem tudták kifizetni a kötelező számláikat, ami adósságba hajszolta őket. Ez azt jelentette, hogy az embereknek a korábban bemutatott szükséges kiadásaiik visszafogása is kevésnek bizonyult arra, hogy megmeneküljenek a késedelmes számlakiegyenlítés elől.

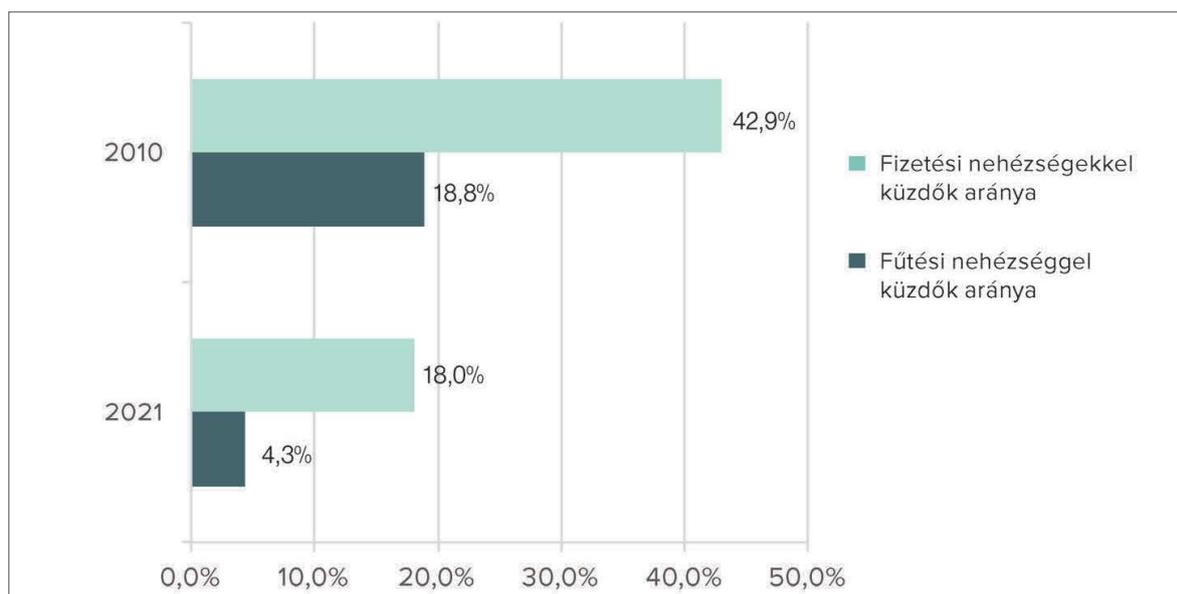
A rezsicsökkentési programnak köszönhetően jelentős mértékben csökkent az energiaszegénység a magyar családok körében. Az intézkedést megelőzően, 2010-ben az összes háztartás 11 százaléka nem volt képes kellő mértékben felfűteni otthonát, és 22 százalékanak – anyagi okokból – gondot jelentett a közüzemi számlák befizetése. A probléma a legalacsonyabb jövedelmű ötödbe (akkor havi nettó 32 ezer forint egy főre eső jövedelem) tartozó háztartásokat fokozottan érintette: ezeknek a családoknak 19 százaléka fűtési és több mint fele fizetési nehézségekkel küzdött. Tíz év alatt kevesebb mint felére esett az energiaszegény háztartások aránya, összességében pedig az országos 15 százalékos körüli értékről 4,1 százalékra csökkent az energiaszegény háztartások aránya 2021-re.

Országos átlagban azok aránya, akiknél nem fordult elő, hogy megkéstek volna a közüzemi számlák befizetésével, 13 százalékponttal 92 százalékra nőtt 2021-re. Ha pedig ezt az eredményt a legszegényebb decilisben (havi nettó 50 ezer forint egy főre eső jövedelem) nézzük, akkor azoknak az aránya, akiknek nem jelent gondot a közüzemi számlák befizetése, majdnem megduplázódott. A legszegényebbek több mint négyötöde időben be tudja fizetni a közüzemi díjakat, amilyen nagy arány még sohasem volt, amióta mérik ezt a kérdést Magyarországon. Mindez azt jelentette, hogy a legszegényebbek között is 176 ezer háztartásnak (körülbelül 405 ezer ember) már egyáltalán nem jelentett gondot a közüzemi számlák befizetése. Országosan 533 ezer háztartás volt az (körülbelül 1,2 millió ember), amelyek megmenekültek az energiaszegénységből ily módon. Fontos adalék még, hogy az átlagjövedelműeknek és az afelett élőknek szinte 100 százaléka időben be tudja fizetni a díjakat. A gyermeket nevelő háztartások között szintén felére csökkent a fizetési nehézségekkel küzdők aránya (különösen három gyermekig megbízhatóak az adatok e ponton).

3. ábra: Energiaszegény háztartások aránya az alsó jövedelmi ötödben

4. ábra: Energiaszegény háztartások aránya a háromgyermekes családok körében

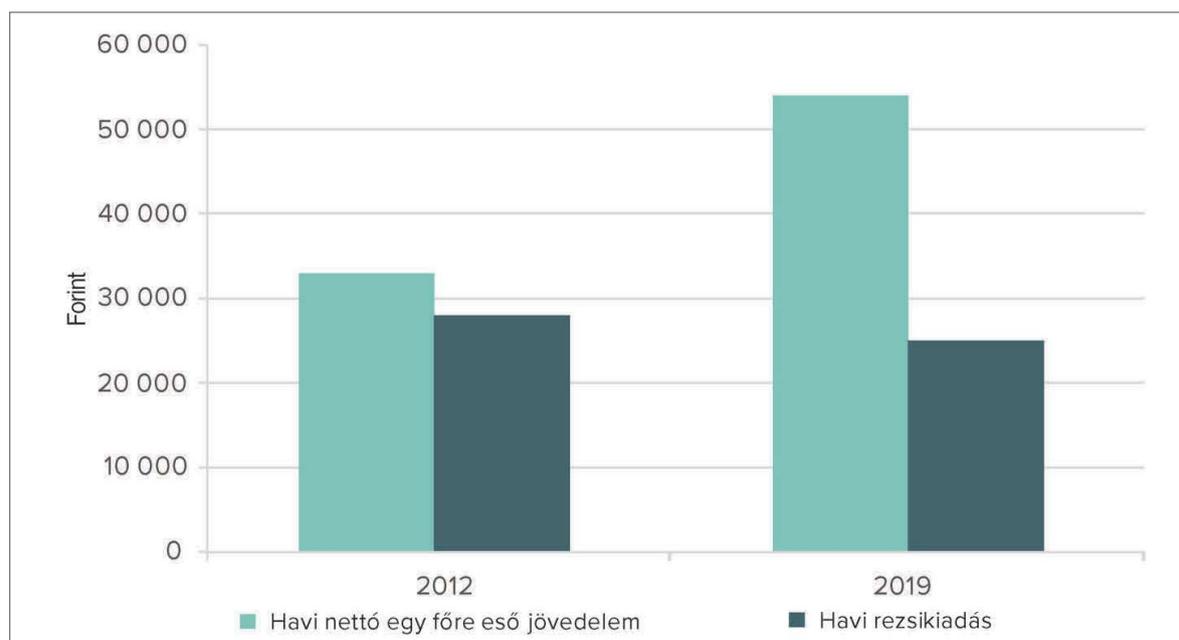
Össességében a rezsicsökkentési program hatására mindkét mutató rendkívüli mértékben javult 2010 és 2021 között. A fűtési nehézséggel küzdő háztartások országos átlaga 2020-ra 4,2 százalékra, a fizetési nehézségekkel küzdőké pedig 8,7 százalékra esett. A csökkenés leginkább az alacsony jövedelműeket érintette: a legszegényebb ötödben előbbi indikátor 12,9 százalékra, utóbbi 18,7 százalékra mérséklődött. A rezsicsökkentési program tehát alacsony jövedelmű családok százezreit emelte ki az energiaszegénységből.

Jövedelmi decilisek és háztartás létszáma szerinti jellemzők

A legszegényebb háztartásoknak a 2005 és 2012 közötti időszakban átlagosan 646 ezer forint többletköltséget kellett elszenvedniük, míg a rezsicsökkentés bevezetése után, 2021 végéig 460 ezer forintot takarítottak meg. A 2005 és 2012 közötti időszakban a legszegényebb csoportban a családok havonta 28 ezer forintot költöttek rezsire (távhőkiadás nélkül), miközben az egy főre eső nettó jövedelem havonta átlagosan 33 ezer forint volt. Majdnem egyhavi egy főre eső nettó jövedelmet költöttek el rezsire a rezsicsökkentés előtt a legszegényebb háztartások. A legtehetősebbeknél is magas volt a rezsikiadás, ami 44 ezer forintot jelentett, ugyanakkor az egy főre eső nettó jövedelem 156 ezer forintot tett ki. A 2010-es kormányváltás óta azonban – a munkanélküliség csökkenésének és a bérek emelkedésének köszönhetően – az egy főre eső jövedelem jelentősen megnőtt, és 2020-ra elérte az 59 ezer forintot a legszegényebb decilisben is (korábbi 33 ezer forintról). Ezzel párhuzamosan a rezsidijak csökkentése ellensúlyozta a társadalmi csoportra jellemző energiafogyasztási szerkezet átalakulását, és így az átlagos közüzemi kiadások mindössze havi 26 ezer forintot tettek ki.

A kiadásszerkezetet tekintve a legszegényebbek a havi költségvetésük 16 százalékát költötték el a rezsiszámlákra, szemben a legtehetősebbekkel, akiknél ez az arány 13 százalék volt 2012-re. A 2005 és 2012 közötti

5. ábra: Egy főre eső havi nettó jövedelem és a havi rezsikiadás mértéke a legszegényebb háztartásokban

időszakban a havi kiadások 20 százalékkal növekedtek (225 ezerről 275 ezerre), de a legszegényebbek mégsem tudták ilyen mértékben növelni közlekedési, oktatási és egészségügyi kiadásait, így azok fogyasztása érdemben nem nőtt. Ruházkodásra, kultúrára és szórakozásra, valamint lakberendezésre pedig egyenesen kevesebbet is tudtak fordítani e csoport tagjai.

2019-re 38 százalékkal csökkent a legalacsonyabb jövedelműek rezsitételének aránya a háztartások teljes költségvetésében 2012-től. Még a 2005-ben mért arányhoz képest is 20 százalékkal alacsonyabbat látunk 2019-ben. Mindezt úgy, hogy a kiadásszerkezetet tekintve a 2012 és 2019 közötti időszakban a jövedelemnövekedés mértéke 60 százalék volt, ami azt jelentette, hogy egy háztartás havonta a 275 ezer forinthez képest 411 ezer forintot költött el 2019-ben. Tehát a kiadásszerkezetben úgy csökkent a legszegényebbek esetében 10 százalékra a rezsitételek aránya, hogy a háztartások összefogyasztása dinamikusan bővült. A havi rezsikiadás 25 ezer forintra csökkent, miközben az egy főre eső havi nettó jövedelem 54 ezer forintra nőtt a legszegényebb decilisben is. Így lényegesen több jutott az előbb felsorolt tételek mindegyikére, továbbá a jóléti vásárlások is növekedtek a legszegényebbek esetében. Náluk különösen az oktatási szolgáltatások vásárlása (tízszerezésre), a közlekedésre fordított kiadások (másfélszerezésre) nőttek, továbbá a jóléti szolgáltatások közül a vendéglátás- és szálláshelyszolgáltatás-vásárlásra (háromszorosára), illetve a kultúrára és szórakozásra (kétszerezésre) költött összegek emelkedtek. Összegezve: a tendencia hatására a legalacsonyabb jövedelmű háztartások kiadási szerkezete is átalakult: míg 2010-ben átlagosan összes költésük (2 millió forint) 14 százalékát fordították rezsire, az arány 2020-ra (3,2 millió forint) 10 százalékra csökkent.

A gyermekes családoknál két korszakot lehet elkülöníteni. Az elsőben, 2005 és 2010 között az volt jellemző, hogy minél több gyermeke volt egy családnak, annál többet vesztettek a rezsiszámlák befizetésével a növekvő árak miatt. Ez havonta egy háromgyermekes családnak 11 ezer forint többletkiadást jelentetett öt éven keresztül, szemben egy gyermektelen családdal, ahol szintén sokat, de havonta csak 9500 forinttal kellett többet fizetni. A családok többet takarítottak meg a rezsicsökkentésnek köszönhetően. A rezsicsökkentés előtti időszakban a gyermekes családoknak sokkal nagyobb terheket kellett elviselniük, mint a gyermeket nem nevelő háztartásoknak. A háromgyermekes családok 853 ezer, a kétgyermekes családok 869 ezer forintot fizettek ki többletként a magas rezsidíjak miatt 2005 és 2012 között. Egy 15 év alatti gyermekkel nem

rendelkező család számára 742 ezer forint többletterhet jelentettek a megnövekedő rezsidíjak ebben az időszakban.

A rezsicsökkentés azonban a gyermekes családoknak különösen kedvezett, ugyanis több mint 707 ezer forintot takarított meg egy háromgyermekes, 722 ezret egy kétgyermekes háztartás 2013 és 2021 között. Ugyanezen időszak alatt még az egygyermekes háztartásoknak is 698 ezer forint volt a költségcsökkenése. A 15 év alatti gyermeket nem nevelő háztartásokban is több mint 600 ezer forint volt a rezsicsökkentésnek köszönhető kiadáscsökkenés ekkor. A rezsicsökkentés után azonban minél több gyermeke volt egy családnak, annál nagyobb nyertese lett a rezsicsökkentésnek. Ez 2013-tól havonta egy háromgyermekes családnál 11 800 forintos megtakarítást jelentett (ami 2021-ig 707 ezer forint), de egy gyermektelen háztartásban is 10 100 forintos volt a havi kiadáscsökkenés (2021-ig 607 ezer forint). Összefoglalóan azt lehet mondani, hogy a rezsicsökkentéssel azok is jól jártak, akiknek nincs gyermeke, de még jobban jártak azok, akiknek több gyermeke van.

A nagycsaládosok nagyobb arányban kerültek ki az energiaszegénységből. A megtakarításoknak köszönhetően a nagycsaládok százezrei menekültek meg az adósságcsapdából. 2010-ben majdnem minden második háromgyermekes családnak gondot jelentett a közüzemi számladíjak kifizetése (43 százalékuknak), 2021-ben azonban ez az adat 18 százalékra csökkent. Fűtési nehézséggel 2010-ben a háromgyermekes családok 19 százaléka küzdött, 2021-ben viszont már csak 4,3 százalékuknak jelentett ez problémát. A kétgyermekes családok csupán 1,3 százalékának – korábban 11 százalékának – volt fűtési nehézsége. A problémák elmúlásának és a rezsicsökkentésnek köszönhetően a nagycsaládok 2,5-szer annyit tudnak költeni egészségügyi szolgáltatásokra, 4-szer annyit oktatásra és képzésekre, 1,8-szor annyit ételmezszerre és alkoholmentes italokra, 3-szor annyit ruházkodásra, 2-szer annyit kultúrára és szórakozásra, illetve 3-szor annyit turisztikai utazásra, nyaralásra.

Összegzés

A magyar kormány 2012-ben rezsicsökkentési programba kezdett, amelynek keretében hatósági szabályozással mérsékelte a lakosság közüzemi díjait. Elemzésünkben megvizsgáltuk, hogy a rezsiköltségek alakulása hogyan befolyásolta a magyar háztartások kiadásait 2005 és 2021 között. A vizsgálat legnagyobb tanulsága, hogy a 2012-ben bevezetett rezsicsök-

kentésnek köszönhető megtakarítások mértéke 2021 év végére csaknem elérte az intézkedést megelőző időszak veszteségeit. 2013 óta Magyarországon a lakossági rezsidíjak hatóságilag rögzítettek, és már lassan egy évtizede a legalacsonyabbak Európában. Ez azt is okozza, hogy a mindenkori energiaválságok idején a magyar háztartások kiadásai semmit sem változnak, nem kell elviselniük az Európai Unió hibás döntéseinek negatív következményeit.¹⁴ Így Magyarországon nem a lakosság fizeti ki a nagy nemzetközi energiaszolgáltatók elmaradt hasznait.

Kutatási eredményeink rávilágítottak arra, hogy a rezsiköltségeket tekintve a 2013-ban bevezetésre került hatósági árazás az elmúlt évtizedben jelentős megtakarítást eredményezett a magyar háztartásokban. Ez a jelenség hatványozottan igaz, ha azt a negatív tendenciát feltételezzük, amely 2005 és 2012 között jellemezte a rezsiköltségek folyamatos emelkedését. A 2013-as évben bevezetett intézkedések magyar háztartásokra gyakorolt pozitív hatásai jelentősek, ha figyelembe vesszük az egy háztartásra vagy az összes háztartásra vonatkozó megtakarítási állomány méretét, a kiadásszerkezet átalakulását, illetve az energiaszegénységi mutatókat is. Az eredményeink megcáfolják azt a tévhitet is, hogy a rezsicsökkentéssel csak a jobbmódúak jártak jól. A részletes demográfiai vizsgálatokból kiderül az is, hogy a rezsicsökkentés bevezetése a legkisebb jövedelmű rétegek, illetve a többgyermekes családok számára jelentett különösen nagy segítséget. Eredményeink alapján három fő következtetést vontunk le kutatásunkban.

A leglátványosabb az a tény, hogy a háztartások annyit takaríthattak meg a 2013 és 2021 közötti időszakban a rezsiköltségek viszonylatában, mint amennyi többletkiadás érte őket 2005 és 2012 között, a drasztikus áremelkedés időszakában. Ez a megtakarítás pedig két fő következményt hozott magával. Az egyik, hogy a háztartásoknak volt lehetőségük a rezsikiadások csökkenésével a kiadásaikat átstrukturálni, és csökkenhetett a rezsiköltségek súlya a havi kiadási tételek között. A másik, hogy 2013 és 2021 között folyamatosan nőtt a háztartások havi jövedelme, így a költségük nagysága is megnövekedett, de ezzel a növekedéssel szemben a rezsikiadások csökkentek. Ez a két következmény pedig azt eredményezte, hogy a háztartásoknak volt lehetőségük az alapvető kiadásaikat növelni (élelmiszerek, italok, ruházati cikkek, egészségügyi termékek), továbbá a jóléti kiadásaik (szórakozás, turizmus, kulturális szolgáltatások) is duplájára vagy triplájára nőttek a korábbi időszakhoz képest. Emiatt mondhat-

¹⁴ A kéziratot 2022 nyarán zártuk le.

juk azt, hogy nemcsak anyagilag jártak jól a háztartások a rezsicsökkentés bevezetésével, de az életszínvonal és a jólét is növekedésnek indult. Természetesen ez utóbbira több, általunk nem vizsgált tényező is hathatott a rezsicsökkentés mellett, de a korábbi időszakokhoz képest láthatóan a rezsicsökkentésnek is komoly szerepe volt ebben azáltal, hogy csökkent a súlya a havi kiadásokban. A háztartások pedig a felhalmozott megtakarításaikat jórészt elköltötték másra, amivel a nemzetgazdaság is bővülni tudott, így az adókon keresztül az államháztartás is kigazdálkodhatta a rezsicsökkentés esetleges negatív externáliáit. Az intézkedés hasznosságát aztán a történelem is igazolta, miszerint 2022-ben az orosz–ukrán háború és energiaválság idején több ország kormánya is a magyar rezsicsökkentéshez hasonló ársapkában gondolkodott, így mérsékelve jóléti államaikban állampolgáraik elégedetlenségét.

Másodsorban az eredményeink alapján megcáfolásra került az a már közhelyszinten megjelenő kritika, hogy a rezsicsökkentés csak a tehetőseket védi, és ők a haszonélvezői a programnak. Látható, hogy a legszegényebbek arányaiban sokkal többet segített a rezsicsökkentés, ugyanis ők korábban egy egység egy főre eső jövedelmet költöttek rezsire. Ha nem került volna bevezetésre a hatósági árazás, 2021-re már közel két főre eső jövedelem elvesztését jelentette volna a legrosszabb gazdasági helyzetben lévő háztartásoknál a rezsitételek befizetése. Továbbá az eredményeink rámutatnak arra is, hogy elsősorban nem a jövedelmi helyzet határozza meg azt, hogy ki mennyit költ rezsire, hanem sokkal inkább a háztartás létszáma és a gyermekek száma a döntő tényező. A háztartáslétszám növekedésével párhuzamosan a rezsikiadások mértéke dinamikusan növekszik. Így a rezsicsökkentés sok terhet vett le az elmúlt évtizedben a háztartások, különösen a sokgyermekes vagy többgenerációs családok válláról.

Végül a tudományos hozzájárulása a munkánknak, hogy igazoltuk a megállapítást: rövid távon rugalmatlanok a keresletükkel a háztartások, de közép- és hosszú távon már látható változás volt felfedezhető, még ha nem is ugyanabban az arányban. Ez azt jelenti, hogy az árak növekedési üteméhez képest a fogyasztás csökkenési üteme kisebb volt, nem reagálta azt le egy az egyben még hosszú távon sem. Ugyanez igaz fordítva is az árak csökkenésével kapcsolatosan. Ez a fajta enyhe rugalmatlanság pedig azt okozta, hogy a háztartások máshonnan pótolták ki a megemelkedett kiadásaik finanszírozását, azaz más fogyasztásukat is kénytelenek voltak valamilyen mértékben visszafogni az árak növekedésekor. Erre láthatunk példát az elemzésünkben a 2005 és 2012 közötti időszakban. Ennek következtében úgy véljük, hogy az energiafogyasztás tételei esetében ér-

demés lenne a saját árrugalmasság mellett a kereszt-árrugalmasságot is nézni, azaz hogy miképpen alakul a másik típusú termék, jószágkosár fogyasztási mennyisége az első termék árváltozása során. A jövőbeni kutatások ebben a témában érdekes válaszokat és javaslatokat adhatnának a megfigyeléseken keresztül. Erre jelen munkánk eredményei is jelentősen utaltak azzal, hogy a rezsitételek árnövekedése során teljesen visszaszorultak a jóléti kiadások, de az alapvető kiadások aránya is kisebb lett, mint a kurzus elején. Majd ugyanez éppen fordítva is igazolásra került azaz, hogy 2013 és 2021 között az energiaszegénység leredukálásával és az energiafogyasztás bővülésével egyidejűleg nőtt még az alapvető kiadások és a jóléti ráfordítások mértéke is.

Irodalom

Feehan, J. P. 2018: The long-run price elasticity of residential demand for electricity: Results from a natural experiment. *Utilities Policy*, 51, 12–17. <https://doi.org/10.1016/j.jup.2018.02.003>

Halicioglu, F. 2007: Residential electricity demand dynamics in Turkey. *Energy Economics*, 29(2), 199–210. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2006.11.007>

Holtedahl, P. – Joutz, F. L. 2004: Residential electricity demand in Taiwan. *Energy Economics*, 26(2), 201–224. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2003.11.001>

Kozlova, A. 2012: *Response of residential electricity demand to price changes in Ukraine*. Thesis.

Silva, S. – Soares, I. –Pinho, C. 2018: Electricity residential demand elasticities: Urban versus rural areas in Portugal. *Energy*, 144, 627–632. <https://doi.org/10.1016/j.energy.2017.12.070>

Szőke, T. – Hortay, O. – Farkas, R. 2021: Price regulation and supplier margins in the Hungarian electricity markets. *Energy Economics*, 94, 105098. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2021.105098>

Tsutsui, M. 2012: *International Comparison of Electricity Prices Based on Their Components with Country-specific Backgrounds*. Tokyo, Central Research Institute of Electric Power Industry.

Yang, Y. – Wang, M. – Liu, Y. – Zhang, L. 2018: Peak-off-peak load shifting: Are public willing to accept the peak and off-peak time of use electricity price? *Journal of Cleaner Production*, 199, 1066–1071. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.06.181>

Zhu, X. – Li, L. – Zhou, K. – Zhang, X. – Yang, S. 2018: A meta-analysis on the price elasticity and income elasticity of residential electricity demand. *Journal of Cleaner Production*, 201, 169–177. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.08.027>

Zorić, J. – Hrovatin, N. 2012: Household willingness to pay for green electricity in Slovenia. *Energy Policy*, 47, 180–187. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2012.04.055>

KSH-adatbázisok

Központi Statisztikai Hivatal, Háztartási költségvetési és életkörülmény adatfelvétel (HKÉF) adatbázisok (2005., 2009., 2012., 2014–2019. évi).

2021-es adatbázisok:

Egyes termékek és szolgáltatások éves fogyasztói átlagára (1996–). https://www.ksh.hu/stadat_files/ara/hu/ara0004.html

14.1.1.4. Egy főre jutó társadalmi és egyéb jövedelmek jövedelmi tizedek szerint [forint/fő/év]. https://www.ksh.hu/stadat_files/jov/hu/jov0004.html

2.2.3.1. A háztartások száma, a háztartásban élő személyek jellemzői jövedelemszerző tevékenységük, jövedelmi tizedek (decilisek) szerint. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zhc018b.html?down=2313

